

Tijorat banklarining ichki audit faoliyati

Mahmudov Sirojiddin Abdullayevich

Samarqand Davlat Universiteti Kattaqo'rg'on filiali o'qituvchi

Jurayeva Yulduz Muzaffar qizi

Samarqand Davlat Universiteti Kattaqo'rg'on filiali talabasi

Annotatsiya. Audit iqtisodiy xavfsizlik xizmati bilan birgalikda ushbu xizmatlarning foydali funktsiyalarini oshirish, shuningdek, tashqi va ichki tahdidlarning oldini olish imkonini beradi. Ushbu maqolada himoyalangan resurslarning taxminiy ro'yxati, shuningdek, tashqi va ichki tahdidlarni aniqlash usullari ko'rsatilgan. Shuningdek, u auditorlik tekshiruvlarining zarurligini va umuman korxonada audit mavjudligini asoslaydi.

Kalit so'zlar: audit, ichki audit, tizim, ichki nazorat tizimi, kosorsing, outsorsing, ichki audit xizmati.

Ichki audit — bankning ichki nazorat tizimi, shu jumladan tavakkalchiliklarni boshqarish va korporativ boshqaruv tizimi va jarayonlarining sifati, ularning monandligi va samaradorligiga oid mustaqil bahoni taqdim etish bilan bog'liq faoliyat;

Ichki audit xizmati — bankda ichki auditni doimiy tarzda amalga oshiruvchi mustaqil tarkibiy bo'linma;

Ichki audit standartlari — Bank nazorati bo'yicha Bazil qo'mitasining Banklarda ichki auditga oid tamoyillari, Ichki auditorlar institutining Ichki auditning xalqaro kasbga oid standartlari, Xalqaro buxgalterlar federatsiyasining Auditning xalqaro standartlari.

Ichki audit bugungi kunda axborot makonida iqtisodiy diagnostika, rivojlanish strategiyasini aniqlash, risklarni boshqarishni o'z ichiga ola boshladi. Boshqacha qilib aytganda, audit risklarni boshqarish jarayonida ichki nazorat tizimi samaradorligining kafolati vazifasini bajara boshladi.

O'zbekiston kompaniyalarida ichki audit xizmatini yaratish va ularni tartibga solish dolzarb masala, lekin ayni paytda juda qiyin. Bu, birinchi navbatda, buxgalteriya hisobini tashkil etish, yo'qotish xavfini kamaytirish uchun zarurdir. Ichki audit xo'jalik operatsiyalarini hujjatlashtirish vaqtida amalga oshiriladi, bu ishdagi xatolarni o'z vaqtida topish va ularning oldini olish uchun zarur choralarni ko'rish imkonini beradi.

O'zbekistonda «ichki audit» tushunchasi nisbatan yaqinda yuzaga keldi. Prezidentning «Qimmatli kogozlar bozorini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risidagi Qaroriga (27.09.2006 yildagi PQ-475-son) muvofiq Vazirlar Mahkamasining «Ustav fondida davlat ulushi bo'lgan korxonalarining samarali boshqarilishini va davlat mulkining zarur darajada hisobga olinishini ta'minlash chora-tadbirlari to'g'risidagi Karori 1 kabul kilindi va Korxonalaridagi ichki audit xizmati to'g'risida nizom (bundan keyin matnda IAX to'g'risida nizom deb yuritiladi) tasdiklandi. Biroq 2012 yilga kadar ichki audit xizmatiga amaldagi tashqi audit sertifikatlariga ega bo'lgan xodimlar qabul qilinardi bunga boshqa variantlar deyarli mavjud bo'lmaganini sabab kilib - ko'rsatish mumkin. Bu esa sertifikatlangan tashqi auditorlarning ichki audit sohasiga utib ketishiga, auditorlik tashkilotining shtatdagi xodimi o'zining auditorlik tashkiloti majburiy auditorlik tekshiruvini o'tkazgan korxonaga o'rindoshlik bo'yicha ishga kirgan xolatlar yuzaga kelishiga olib keldi.

Ushbu faoliyat turlarini ajratish zarurati yuzaga keldi va Ichki audit xizmati xodimlarini sertifikatlash tartibi

to'grisidagi nizom? (bundan buyon matnda Sertifikatlash tugrisidagi nizom deb yuritiladi) qabul qilindi. Biroq ichki audit mohiyatini etarlicha anglamaslik va ushbu masalalarni tartibga soladigan milliy standartlarning mavjud emasligi sababli korxonalaridagi ichki audit xizmatlari rahbarlari o'z ishlarini tashqi audit milliy standartlariga muvofiq tashkillashtira boshladilar. Bu esa mutlaqo noto'g'ri, chunki ichki va tashqi auditorlar faoliyatida jiddiy tafovutlar mavjud:

Ichki auditor	Tashqi auditor
---------------	----------------

Tashkilotning shtatdagi xodimi hisoblanadi	Mustaqil pudratchi hisoblanadi
Tashkilotning ehtiyojlarini ko'zlab xizmat ko'rsatadi	Ishonchli moliyaviy axborot olmoqchi bo'lgan «uchinchi taraf» ehtiyojlarini ko'zlab xizmat ko'rsatadi
Tashkilotning maqsad va vazifalariga erishishni ta'minlaydigan nazorat vositalarini baholash yo'li bilan bo'lg'usi hodisalarga e'tibor qaratadi	Moliyaviy hisobotda aks ettirilgan hodisalar to'g'ri va ochik- oshkor takdim etilganligiga e'tibor qaratadi
Tekshirilayotgan faoliyat bilan bog'lanmagan, biroq boshqaruvning barcha tarkibiy birliklarining ehtiyoj va istaklariga e'tibor qaratishga tayyor	Ijrochi rahbarlar va direktorlar kengashi bilan jisman va ma'nan bog'lanmagan
Faoliyatning barcha tekshirilayotgan sohalarida har xil turdagi firibgarliklarning oldini olishda bevosita ishtirok etadi	Umuman olganda firibgarlik dalillarining oldi olinishi va fosh etilishidan bilvosita manfaatdor. Agar moliyaviy hisobotga jiddiy ta'sir ko'rsatsa, firibgarlik oshkor etilishidan bevosita manfaatdor bo'ladi
Tashkilotning faoliyatini doim tekshiradi	Moliyaviy hisobotni tasdiqlovchi hisob hujjatlarini vaqti- vakti bilan (odatda yilda bir marta) tanlab olib tekshiradi

Quyidagi sohalarida yagona yondashuvlarning mavjud emasligi O'zbekistonda ichki auditning jiddiy muammosi hisoblanadi:

- ichki auditorlik tekshiruvlarining tashkil etilishiga;
- IAX faoliyatini tashkil etishda ish hujjatlarining rasmiylashtirilishiga;
- ichki audit xizmati hisobotlarini tayyorlash tartibiga;

- xo'jalik yurituvchi sub'ektlarda kuzatuv kengashlari tomonidan IAX rahbari va ichki auditorlarning attestasiyadan o'tkazilishiga;
- IAX rahbari va ichki auditorlarning kuzatuv kengashlari bilan o'zaro munosabatlari tartibiga (ular kuzatuv kengashida aynan kim bilan va qanday tartibda ishlashlari mumkin);
- ichki audit xizmati va muayyan ichki auditor ishining sifatini baholash standartlari va mezonlariga;
- korporativ boshqaruv qoidalariga rioya etilishini nazorat va monitoring qilish mezonlari va tartibiga.

Bugungi kunda O'zbekiston o'zi uchun samarali bo'ladigan tarzda jahon iqtisodiyotiga kirishishga intilmoqda, xalqaro standartlarga asoslangan korporativ boshqaruv qoidalarini joriy etmoqda. Prezidentning «Aksiyadorlik jamiyatlarida zamonaviy korporativ boshqaruv uslublarini joriy etish chora-tadbirlari to'g'risida»gi Farmoniga 3 muvofiq, 2015—2018 yillar davomida respublikadagi barcha AJlar har yili moliyaviy hisobotni e'lon qilishga hamda xalqaro audit standartlari va moliyaviy hisobot xalqaro standartlariga muvofiq uning tashqi auditini o'tkazishga o'tadilar. Ichki auditning xalqaro professional standartlari ham mavjud, ularda mazkur tushunchaga tashkilotning faoliyatini takomillashtirishga qaratilgan mustaqil va xolis kafolatlar va maslahatlar berish faoliyati deya aniq ta'rif berilgan. Ichki audit tashkilotning korporativ boshqaruvi, operasion faoliyati va uning axborot tizimlari bilan bog'liq xatarlarni quyidagi jihatlariga qarab baholashi kerak:

- tashkilotning strategik maqsadlariga erishish;
- moliyaviy-xo'jalik faoliyati to'g'risidagi axborotning ishonchliligi va yaxlitligi;
- faoliyat hamda dasturlarning samaradorligi va foydaliligi;
- aktivlarning saqlanishi;
- qonunlar, me'yoriy hujjatlar, siyosat, taomillar va shartnomaviy majburiyatlarning talablariga muvofiqligi.

Milliy IAX to'g'risida nizom bilan korxonalar boshqaruvi ijroiya organi va tarkibiy bo'linmalarining O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlariga, ta'lim va ichki hujjatlarga rioya etishini, ma'lumotlarni buxgalteriya hisobi va moliyaviy hisobotda to'liq va ishonchli aks ettirishi, xo'jalik operatsiyalarini amalga oshirishning belgilangan qoida va taomillarini, aktivlarni saqlashni, shuningdek korporativ boshqaruv qoidalari joriy etilishini ta'minlashini tekshirish va monitoring qilish yo'li bilan ularning ishini nazorat qilish va baholash ushbu tarkibiy bo'linma zimmasiga yuklangan. Ichki audit xalqaro standartlariga muvofiq ichki auditor quyidagilarni baholashi va ularga doir tegishli tavsiyalar berishi kerak:

- tashkilot ichida axloq-odob normalari va qadriyatlarining ilgari surilishi;
- tashkilot faoliyatining samarali boshqarilishi va ishga mas'ul munosabatning ta'minlanishi;
- tashkilot ichida xatarlar va nazorat masalalari;
- kuzatuv kengashi, tashqi va ichki auditorlar, shuningdek tashkilot menejmenti faoliyatining muvofiqlashtirilishi va ular o'rtasida axborot ayirboshlanishi.

• Xatarlarni boshqarish korporativ boshqaruv ishonchli tizimining o'ta muhim elementi ekanligini e'tiborga olib, ichki auditni ushbu maqsadda muvaffaqiyatli qo'llash mumkin. Ichki auditorlar muhim nazorat taomillarini tekshiradilar va jiddiy xatarlarni boshqarishga nisbatan kafolatlar beradilar.

O'zbekiston Auditorlar palatasi mazkur sohadagi jahon amaliyotini o'rgandi va PF-4720-son Farmon talablarini hisobga olib, Ichki audit professional amaliyoti xalqaro asoslarini amaliyotga keng joriy etish to'g'risida qaror qabul qildi. O'zbekistonda ushbu faoliyatni rivojlantirishga oid ko'pgina savollarga ayni ulardan aniq javob topish mumkin.

Ichki audit xizmati quyidagi huquqlarga egadir: ichki auditni amalga oshirish davomida paydo bo'ladigan masalalar bo'yicha korxonaning hujjatlarini (rahbarning buyruqlari, farmoyishlari, boshqaruv organlari qarorlari, ma'lumotnomalar, hisob-kitoblar, zarur hujjatlarning tasdiqlangan nusxalari va

boshqa hujjatlarni), korxonada mansabdor va mas'ul shaxslaridan og'zaki va yozma tushuntirishlar olish; ichki auditni o'tkazishga ko'maklashish uchun korxonaning tegishli mutaxassislarini jalb etish.

Shuni ta'kidlash kerakki, tashkiliy-huquqiy jihatdan ichki audit har bir kompaniya uchun individualdir, chunki bu uning moliyaviy-xo'jalik faoliyatining xususiyatlariga bog'liq. Shunga asoslanib, iqtisodiy adabiyotlarda ichki auditning quyidagi tashkiliy shakllari ajratiladi:

- o'zining ichki audit xizmatini shakllantirish;
- outsorsing;
- kosorsing

O'zingizning ichki audit xizmatini yaratish tashkilot xodimlarining biznesning o'ziga xos xususiyatlarini yaxshi bilishini nazarda tutadi.

Autsorsing ichki audit funksiyalarini uchinchi tomon kompaniyasiga yoki tashqi maslahatchiga to'liq yoki qisman topshirishni o'z ichiga oladi.

Kosorsing kompaniya ichida ichki audit organlari tashkil etilishini nazarda tutadi, lekin ba'zi hollarda uchinchi tomon kompaniyalari mutaxassislari yoki tashqi maslahatchilar jalb qilinishi mumkin.

Shunday qilib, yuqorida aytilganlarning barchasini sarhisob qilsak, shuni aytishimiz mumkinki, ichki audit doimiy, kelajakka yo'naltirilgan jarayon bo'lib, u biznes jarayonlarini, biznes va moliyaviy risklarni boshqarish va boshqarish tizimlarining samaradorligini baholashdan iborat. faqat O'zbekistonda rivojlanayotgan holda kompaniyaning rivojlanish maqsadlariga erishishga to'sqinlik qiladigan hodisalar. Kompaniyalarning amaliy tajribasi, xulosalari va tavsiyalari, allaqachon ichki auditdan foydalanadigan boshqa O'zbekiston kompaniyalari ichki audit xizmatlarini yaratishda foydalanishlari mumkin. Shunday qilib, barcha qiyinchiliklarga qaramay, talab O'zbekistonda ichki audit barcha to'siqlarni bosqichma-bosqich engib o'tish tufayli har yili o'sib bormoqda. Va tez orada, menimcha, biz O'zbekistonda to'liq huquqli ichki auditni kuzatishimiz mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasining 25.02.2021 yildagi "Auditorlik faoliyati to'g'risida"gi O'RQ-677-sonli Qonuni;
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasida auditorlik faoliyatini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida" 19.09.2018-yildagi PQ-3946-son qarori;
3. Xalqaro ichki audit professional standartlari